

ZEMŘEL SOCIOLOG IVO MOŽNÝ

(31. srpna 1932 – 16. září 2016)

Nedlouho po svých čtyřiaosmdesátých narozeninách koncem léta náhle zemřel jeden z vůdčích představitelů české sociologie druhé poloviny 20. století, zakladatel brněnské fakulty sociálních studií a především skvělý člověk Ivo Možný. Jeho odchod vzhledem k do poslední chvíle neutuchající aktivitě a osobní angažovanosti ve všem, co mu připadalo důležité, překvapil snad všechny, kromě jeho samého – už od nedávného skonu Milana Petruska a Jiřího Musila tvrdil, že je „teď na radě“, a ač mu to bylo vyloučeno, se svou smrtí počítal, vyrovnal se s ní a připravil se na ni. „Věčnost“ si představoval v tom, že přetrvá ve svém díle a ve vzpomínkách těch, s nimiž se potkal a jichž naprostou většinu dokázal ovlivnit – mohl by být spokojen, obojí se mu podařilo v míře víc než vrchovatě.

Prerývaná a zákrutovitá, někdy skvělá i jindy zcela úpadková trajektorie české sociologie v minulém století je svědectvím o tom, že dobrou sociologii – hluboké porozumění stavu i vývoji společnosti – nelze vystudovat. Akademická kvalifikace opřená o metodologické kurzy a završená příslušným glejtem k tomu může v některých případech pomoci, proto je dobré ji pěstovat, jindy však skutečné poznání spíše zatemňuje. Právě v případě české sociologie se těch pár skvělých znalců společnosti, které jsme kdy měli a máme, rekrutovalo spíš z těch, kdo obor z různých důvodů nikdy oficiálně nevystudovali, avšak prostřednictvím četby a přemýšlení nad ní si vypěstovali schopnost účinného dialogu s klasiky, prostřednictvím kavárenských diskuzí tříbili svůj pohled na společnost a porozumění skutečně podstatnému, kteří se nikdy nevzdali hlubokého zájmu o reálné lidské osudy a jejich viditelné i skryté determinanty. Ivo Možný byl nepochybně jedním z nich.

Po absolutoriu obchodní akademie v roce 1952 Možnému nebylo dovoleno studovat, odešel proto do dělnických povolání, která v očích tehdejšího komunistického státního zřízení „vyvážila“ nevhodný třídní původ. Po dvou ne právě příjemných letech mohl konečně nastoupit na tehdy bezejmennou brněnskou univerzitu, kde studoval bohemistiku a rusistiku a nakonec se „potkal“ i s tehdy zakázanou sociologií – prostřednictvím díla komunistického intelektuála, během války tragicky zahynuvšího literárního vědce se sociologickými zájmy, Bedřicha Václavka. Ještě před ukončením studií však zakotvil úplně někde jinde, v roce 1956 začal působit jako reportér a redaktor Československého rozhlasu,

a měl-li nějaké implicitní sociologické zájmy, uplatňoval je nanejvýš čistě prakticky. Nakonec vstoupil i do komunistické strany, ale ačkoli v následující dekádě zvolna začalo docházet k jistému „oteplení“, angažmá v režimem kontrolovaných médiích Možnému nevyhovovalo. Pomohla náhoda.

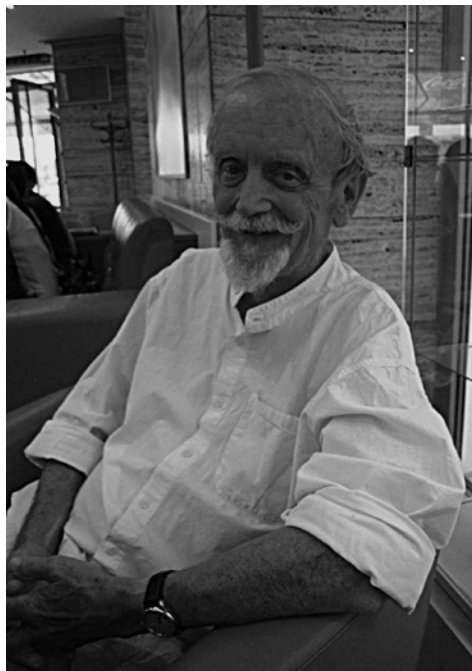
Stejně jako byla na přelomu čtyřicátých a padesátých let v Československu po „sovětském vzoru“ sociologie zcela zakázána, v polovině následující dekády začala být „obnovována“, nebo spíš začala vznikat nová, takzvaně marxistická sociologie. Byla založena rovněž katedra v Brně, Možný se shodou okolností přihlásil do (tehdy zcela výjimečného) konkursu a další shodou okolností jej (navenek překvapivě) vyhrál. V roce 1965 se tedy stal zaměstnancem Univerzity J. E. Purkyně, o dva roky později získal prostřednictvím práce o Václavkově *Poesii v rozpacích* doktorát a sociologii se postupně, doslova „na koleně“, sám začal učit. Měl ovšem výjimečné zkušenosti z médií i svého dosavadního života, už tehdy pro mnohé studenty a kolegy znamenal víc než „přeškolení“ straničtí kádři. Jenže pak přišla srpnová invaze a Možný považoval za svoji povinnost z komunistické strany na protest vystoupit – byl za to potrestán nejtěžším možným způsobem, takzvaným vyloučením, jež bylo sice později zmírněno na „pouhé“ vyškrtnutí, rozvíjející se akademickou kariéru mu však zcela zhatilo.

Opět však pomohla „náhoda“, respektive skutečnost, že brněnská fakulta byla oproti pražské „méně viditelná“ a současně si žárlivě střežila své svobody vůči diktátu z centra. Možný nedostal výpověď, jen jej (a několik dalších) „uklidili“ do „šedé zóny“ – Laboratoře sociologického výzkumu, bez možnosti výuky, avšak s relativně volným polem působnosti, po čase dokonce s povolením občas publikovat. Zde bylo možné intenzivně studovat a diskutovat, provádět menší sociologická šetření a v osmdesátých letech i jejich počítačové analýzy. Možnému to však nestačilo – potřeboval rovněž širší společenské kontakty, svým věděním chtěl společnosti prospět. Stal se proto na víc než deset let zároveň zaměstnancem manželské poradny, kde jen tak „mimočodem“ získal další skvělý studijní materiál. Svůj původní zájem o sociologii kultury postupně přesouval směrem ke kvantitativním analýzám a ještě později zejména k problematice (moderní) rodiny. Ta se stala předmětem jeho kandidátské práce *Rodina vysokoškolsky vzdělaných partnerů* (knižně 1983, na aspirantskou obhajobu si však musel počkat až do roku 1989).

Výjimečný výzkum lesku i bídy života společností nedocenených intelektuálních elit a příležitostné, nesnadno prosazované publikace v oborových časopisech a sbornících však Možnému také nestačily. Do zásuvky začal psát teoreticky i empiricky zakotvené zásadní dílo *Moderní rodina* (knižně 1990,

ve stejném roce se jeho prostřednictvím habilitoval), na hranici dobově možného se věnoval organizaci bianuálních symposií Socialistický způsob života jako sociální realita (poprvé 1982). V rámci těchto setkání najmě „šedé zóny“ tehdejší československé sociologie se rozvíjelo skutečné poznání a hlubší diskuze o společenských problémech, stejně jako na dalších pramálo formálních a někdy zcela soukromých fórech (chalupy), a Možný dozrál jak v nejpřednějšího sociálního analytika, tak ve skutečného intelektuálního vůdce.

Obojí mohl zúročit teprve po listopadovém převratu, kdy se vrátil na katedru sociologie nyní

již opět Masarykovy univerzity a stal se jejím vedoucím, v roce 1998 byl klíčovou osobností při zakládání nové Fakulty sociálních studií, jejímž byl i prvním děkanem. Možného budovatelské úsilí přitom nebylo jen organizační a sociálněkomunikační povahy, jakkoli bez obojího by fakulta rozhodně nevznikla, bylo i docela praktické: pro novou fakultu získal odpovídající budovu v centru města, zastřešením dvora vytvořil prostor pro setkávání, rozhovory i klidné studium a přemýšlení. Tím vším byly dány ty nejlepší předpoklady pro rozvoj nové instituce, jež záhy vyrostla v jednu z nejlepších (ne-li vůbec nejlepší) sociálněvědní fakultu u nás. Organizační práce mu na druhou stranu brala čas potřebný pro vědu, na nové knihy nacházel soustředění je ve vzácných chvílích delších zahraničních stáží – ve Wassenaaru na počátku devadesátých let, ve Vídni v roce 1997 a v Budapešti o čtyři roky později.

Přesto Možný nezahlélel ani odborně a publikačně, a i v tomto případě šel namnoze „proti proudu“ – se skvělými výsledky. Zatímco mnozí báдали, zda a nakolik byl pád komunistické vlády v Československu vyvolán zvnějšku, jaká byla úloha disentu, a začaly se dokonce objevovat různé konspirační teorie, Možný dal na stůl brilantní soubor esejů *Proč tak snadno...* (1991), v němž

ukázal, že sociální podmínky listopadového převratu vytvořily rodinné zájmy komunistických aparátčků i standardní populace, jejichž potřebám přestal represivní režim vyhovovat. Zase jakási „náhoda“: zdánlivě úzká perspektiva sociologie rodiny, jež už zůstala ústředním Možného badatelským polem, tak posloužila mnohem širšímu pohledu na společnost a její vývoj, jehož se stal vpravdě mistrem. Také jeho další díla – připomeňme alespoň knihy *Sociologie rodiny* (1999) a *Česká společnost, nejrůznější fakta o kvalitě našeho života* (2002) – právem získala patřičný ohlas, stejně jako četné příspěvky do novin a populárních časopisů. Naplňoval v nich funkci „veřejného intelektuála“, až na to, že k této namnoze ideologicky pojaté roli přistupoval ze svého vlastního zájmu a přesvědčení, bez jakékoli ideologické či politické zátěže.

Možný byl naopak bytostně proti tomu typu aktivismu, který ztrácí ze zřetele skutečné poznání a zakotvené hodnoty, dává vědu do služeb pochybných a pro společnost ve svých důsledcích škodlivých ideologií. V této kritice velké části současné sociologie nebyl sám, byť jde o postoj na příslušných katedrách a ústavech rozhodně menšinový, vzal si proto na pomoc sympatického francouzského sociologa Raymonda Boudona; překlad jeho *Bídy relativismu* (2012) je tak posledním Možného velkým dílem. Zároveň je i výrazem Možného intelektuální skromnosti, s níž nechtěl opakovat již napsané, a byv žádán o vlastní formulaci kritiky ideologického aktivismu, odpovídal lapidárně: „Přeložil jsem Boudona...“ Víc nebylo třeba, a byl-li někdo tak natvrdlý, že to nepochopil, Možný s ním nehodlal ztrácet svůj čas.

Označil-li se Peter L. Berger za „náhodného sociologa“, intelektuálně mu blízký Ivo Možný by k tomu snad měl ještě víc důvodů (ostatně Berger rovněž kdysi psal o rodině z perspektivy, jež byla v pomýleném politickoideologickém diskursu označena za konzervativní). Tato „náhodnost“ však byla víc než šťastná pro českou sociologii, nebo alespoň pro tu její část, která je skutečně hodná tohoto titulu. Byla však dobrá i pro samotného Možného, protože vedla a trvale povede k jeho zvěčnění, přinejmenším ve výše uvedeném smyslu. „Náhodnost“ Možného osudových náhod se mi však zdá dosti pochybnou, neboť její strůjce vždycky dobře věděl, co, jak a proč dělá – budme mu za to vděční!

Zdeněk R. Nešpor